

บทที่ ๔

การประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุดดีในไทยสังคมปัจจุบัน

ในบทที่ ๔ นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาการประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุดดีในสังคมไทยปัจจุบันโดยมีการประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุดดี ๓ ระดับ คือ การประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุดดีในระดับมนุษยโลก การประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุดดีในระดับสวรรค์ และการประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุดดีในระดับพรหมโลก ในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดที่น่าสนใจตามลำดับดังนี้

๔.๑ การประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุดดีในระดับมนุษยโลก

สำหรับการประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุดดีในระดับมนุษยโลกนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาหลักของการรักษาศีล ๕ และปฏิสันถาร โดยเฉพาะศีลตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นหลักการสำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันในทางสังคมของมนุษย์ที่มีความมั่นคงและมีความสุข สำหรับพระพุทธศาสนา มองเห็นว่า มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายเมื่อเกิดมาในโลกนี้แล้ว ล้วนต้องประสบกับความทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น ความทุกข์เป็นปัญหาที่ทำให้สัตว์และมนุษย์ทั้งหลายไม่ได้พบอิสรภาพ พระพุทธศาสนาจึงมีจุดหมายสูงสุดที่จะทำให้มนุษย์ได้ข้ามพ้นไปจากห้วงทุกข์ เพื่อพบอิสรภาพอย่างแท้จริง และการที่จะพ้นจากทุกข์ได้นั้นก็ด้วยการพัฒนาจิตนั่นเอง ประเด็นนี้เองจึงทำให้พระพุทธศาสนา มองว่า มนุษย์มีภาวะแฝงเร้นอยู่ ภาวะที่แฝงเร้นนั้นเรียกว่า “ศักยภาพของมนุษย์” ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วสามารถที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองให้ประเสริฐที่สุดได้ และผู้ที่สามารถพัฒนาได้ถึงขั้นสูงสุดจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐสุด ดังพระพุทธพจน์ว่า “ในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้ ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด”^๑ การพัฒนา มนุษย์ในพระพุทธศาสนา มีการจัดการศึกษาโดยลำดับและมีการปฏิบัติโดยลำดับคือ

๑. เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน
๒. เว้นจากการลัก ขโมย โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน
๓. เว้นจากการประพฤติดุสิตในกาม การล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่ หวงแหน
๔. เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง
๕. เว้นจากน้ำเมา คือ สุราเมรัย และสิ่งเสพติดให้โทษ อันเป็นที่ตั้งแห่งความมึนเมา

จากหลักของเบญจศีลข้างต้นจะเห็นว่าศีลเป็นสิ่งสำคัญที่มนุษย์ควรจะมีก่อน เพราะศีลเป็นเบื้องต้นแห่งความดีงาม เป็นที่พึ่งเบื้องต้น เป็นมารดาแห่งกัลยาณธรรมและเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรมทั้งปวง คำว่า ศีลแปลว่า ปกติ สิ่งไรเป็นปกติ สิ่งนั้นย่อมไม่มีโทษ อย่างบ้านเมืองสงบเป็นปกติ

^๑ ขุ.ธ. (ไทย) ๕/๓ / ๓๓.

หมายความว่าปราศจากภัยจากภายในและภายนอก คนมีความปรกติภายในตน คือไม่มีภัยเบียดเบียน มีอาหารเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยเป็นปรกติ คนที่อยู่ร่วมกันไม่เบียดเบียนก่อทุกข์แก่กัน คือ ไม่ฆ่ากัน ไม่ทำร้ายกัน ไม่ลักฉ้อ แย่งชิงกัน ไม่ลักลอบทำชู้กัน ไม่ขี้ปดหลอกลวงกัน ไม่ขี้เมาก่อความรำคาญ ทะเลาะวิวาทกัน ในครอบครัวนั้นก็อยู่เป็นปรกติไม่มีใครเดือดร้อนลำบากทุกข์ยาก คำว่าปรกตินี้ จึงหมายถึงความเรียบร้อยภายในตัวบุคคลแต่ละคน และทั้งหมู่คณะที่อยู่ร่วมกันปรกติ เป็นหลักความมั่นคงของมนุษยโลกหรือสังคมของมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนานั้น เพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกที่เกี่ยวกับการแสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจการต่าง ๆ ของหมู่ชน การจัดการสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลการดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้น ศีลขั้นพื้นฐานหรือระดับเบื้องต้นที่สุดคือ การไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยกายหรือวาจา และการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะที่เป็นตัวคุมศีลของตน ศีลขั้นต้นนี้เรียกว่า ศีล ๕^๒ ศีลและการรักษาศีลไว้ คือ ระเบียบความประพฤติ หรือถ้าจะพูดให้เต็มความหมายแท้จริง คือระเบียบความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกายวาจา ตลอดถึงการท่ามาหาเลี้ยงชีพ ซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อให้การเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพอันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติกิจต่างๆที่เป็นไปเพื่อเข้าถึงหมายอันดีงาม ซึ่งเป็นอุดมคติของคนในสังคมหรือชุมชนนั้น โดยทั่วไป ระเบียบความประพฤตินี้ จะมีลักษณะเป็นการปิดกั้นโอกาสที่จะทำความชั่ว และส่งเสริมโอกาสสำหรับการทำความดี โดยฝึกคนให้รู้จักสร้าง ความสัมพันธ์ด้านกายวาจาที่ดีงามกับสภาพแวดล้อม อันจะเป็นผลเอื้ออำนวยแก่การดำรงชีพทั้งของ ตนและชุมชน

สำหรับสังคมมนุษย์ในวงกว้างระเบียบความประพฤติขั้นต้นอย่างน้อยที่สุด หรือศีลขั้นพื้นฐานที่จะสร้างสภาพเกื้อกูลให้เกิดขึ้น ก็คือหลักที่เรียกว่า ศีล ๕ ซึ่งมีสาระสำคัญได้แก่การไม่ละเมิดต่อชีวิตต่อทรัพย์สิน ต่อของรักของกันและกัน การไม่ใช้วาจาละเมิดความจริง เพราะเห็นแก่ตัวและมุ่งทำลายผู้อื่นและการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะหรือความสำนึกผิดชอบชั่วดีของตนด้วยการตกในอำนาจของสิ่งเสพติด ส่วนระเบียบความประพฤติที่ซับซ้อนไปกว่านี้ ย่อมรวมถึงข้อกำหนดกฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมและข้อปฏิบัติปลีกย่อยต่างๆที่วางไว้เพื่อความเรียบร้อยดีงามและเพื่อให้เกิดสภาพการดำรงชีวิตอันเกื้อกูลแก่การที่จะเข้าถึงจุดหมายจาเพาะของชุมชนนั้น สังคมนั้น หรือระบบการนั้น ศีลจึงมีความกวัดขัน เคร่งครัด ประณีตและรายละเอียดต่างๆกัน ดังมีศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ เป็นตัวอย่าง เมื่อว่าโดยสรุปตามความหมายของพระพุทธศาสนามีลักษณะสำคัญ ๓ อย่าง คือ

๑.ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่างๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ดีงาม โดยลำดับจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต

๒.ทำให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันด้วยดี สังคมสงบเรียบร้อย สมาชิกต่างดำรงอยู่ด้วยดี และมุ่งหน้าปฏิบัติกิจของตนๆโดยสะดวก

๓.ฝึกหัดขัดเกลาตนเอง ทำให้กิเลสเบาบางลง ด้วยการควบคุมยับยั้งสังวรปรับการ แสดงออกทางกายและทางวาจาให้เอื้อแก่สภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลและการอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้นอัน

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๕.

เป็นขั้นต้นของการพัฒนาชีวิตของตนให้พร้อมที่จะเป็นที่รองรับของกุศลธรรมทั้งหลายเฉพาะอย่างยิ่ง คือเป็นพื้นฐานของสมาธิหรือการฝึกปรีศคุณธรรมทางจิตใจที่สูงขึ้นไป

จากลักษณะสำคัญของศีลข้างต้นซึ่งเป็นพื้นฐานหรือขั้นต้นที่สุดจะเห็นว่า การไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าจะด้วยร่างกาย หรือวาจา และการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะที่เป็นตัวคุมศีลของตน ศีลขั้นต้นที่สุดนี้นิยมเรียกกันว่า ศีล ๕ ศีลนี้มี ๒ ระดับ หนึ่งระดับทั่วไปคือ ระดับธรรม เป็นข้อแนะนำสั่งสอนหรือหลักความประพฤติที่แสดง เป็นไปตามกฎธรรมดาแห่งความดีความชั่วที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม ผู้ที่ทำดีทำชั่วหรือรักษาสละละเมิดศีลย่อมได้รับผลดีผลชั่วเองตามธรรมดาของเหตุปัจจัย หรือตามกฎแห่งกรรมนั้น และระดับที่เป็นวินัย คือ เป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติคือ วางหรือกำหนดขึ้นไว้เป็นเสมือนกฎหมาย สำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในหมู่ชนหรือชุมชนหนึ่ง โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหมู่คณะหรือชุมชนนั้นโดยเฉพาะ ผู้ที่ละเมิดบทบัญญัตินี้มีความผิดตามกฎของหมู่ ช้อนเข้ามาอีกชั้นหนึ่งเพิ่มจากอกุศลเจตนาที่จะได้รับผลตามกฎแห่งกรรมของธรรมชาติ พระพุทธเจ้า ตรัสว่า ศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล มีอานิสงส์ ๕ ประการ คือ

๑. บุคคลผู้มีศีล ย่อมมีโรคภัยเป็นอันมาก
๒. กิตติศัพท์อันดีงามของบุคคลผู้มีศีล ย่อมขจรไป
๓. บุคคลผู้มีศีลจะเข้าไปยังบริษัทโดยยอมแก้อ้าวไม่เก้อเขิน
๔. บุคคลผู้มีศีลย่อมไม่หลงลืมสติในเวลาตาย
๕. บุคคลผู้มีศีลหลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^๓

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังทรงแสดงอานิสงส์ไว้ในที่หลายแห่งว่า ผู้หวังความรักใคร่ ความ สรรเสริญ จากบัณฑิตทั้งหลาย ควรทำศีลให้สมบูรณ์ ศีลเป็นที่พึงของผู้ประพฤติพรหมจรรย์ใน พระพุทธศาสนา บุคคลแม้จะงมงายด้วยเครื่องประดับอันมีค่า ก็ยังไม่งามเท่าบุคคลผู้มีศีลประดับกาย ใจ ผู้มีศีลย่อมดีเตียนตนเองไม่ได้ ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ควรดูแล้วย่อมสรรเสริญ เมื่อพิจารณาถึงความ ประพฤติของตนย่อมเกิดความปิติยินดีปลื้มใจทุกเมื่อ ศีลจึงเป็นรากฐานแห่งคุณความดีทั้งหลายและ กำจัดความชั่วทั้งปวง กล่าวโดยสรุป อานิสงส์ของการประพฤติศีล ๕ ประมวลได้ดังนี้

๑. เป็นที่ชอบใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
๒. เป็นผู้ไม่ทำชีวิตให้เดือดร้อนเสียหาย
๓. เป็นสมาชิกที่ดีในสังคมและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น
๔. เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม
๕. เป็นผู้มีความแก่อ้าวในสังคม
๖. เป็นที่เคารพ ยกย่องและนับถือของสังคม
๗. เป็นผู้นำที่ดีในสังคม

^๓ ที.สี. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๙๔-๙๕.

๘. เป็นผู้ไม่หลงลืมสติจนถึงวาระสุดท้าย (ไม่หลงเวลาตาย)
๙. เป็นต้นเหตุให้บรรลुकุณธรรมวิเศษ มีพระโสดาบัน เป็นต้น
๑๐. เป็นผู้ควรแก่การนับถือบูชา หลังจากสิ้นชีวิตไปแล้ว
๑๑. เป็นผู้นอนเป็นสุขไม่ฝันร้าย^๔

จากอานิสสข้างต้นจะเห็นว่า การรักษาศีลเป็นการปฏิบัติข้อเสนอนำหรือหลักธรรมที่เป็นข้อกำหนดอย่างต่ำหรือหลักความประพฤติที่น้อยที่สุดในระดับศีล ดังนั้น การรักษาศีลจึงทำให้ผู้รักษาสมาสามารถควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย วาจาให้สะอาดสุจริตมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยที่เป็นไปทั้งส่วนตน ส่วนสังคมโดยมีจุดหมายเพื่อให้ทุกคนที่อยู่ร่วมกัน ประกอบกิจต่างๆ ร่วมกันไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน และเมื่อมีกายวาจาสุจริตสะอาดเรียบร้อยจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาจิตหรือเจริญสมาธิต่อไป จะเห็นว่าการดำเนินชีวิตสู่สุดดีในระดับมนุษยโลกนั้นการปฏิบัติหรือการรักษาศีลเป็นสิ่งที่มนุษย์ควรปฏิบัติตามหลักของศีล เพราะศีลนั้นคือสิ่งที่ทำให้เกิดความเป็นปกติ ข้องดเว้นจากบาปทั้งหลายทั้งปวง สำรวม อุดม และอดกลั้นต่อความโลภ ความโกรธ และความหลงไม่ล่วงละเมิดผู้อื่นด้วยกายและด้วยวาจาเพื่อให้เกิดความปกติและมีความเรียบร้อย สร้างความสงบสุขในสังคม ระวังความเดือดร้อนใจทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นข้อฝึกข้อปฏิบัติเบื้องต้นในชีวิตประจำวันสำหรับฆราวาสเพื่อควบคุมความประพฤติทางกาย วาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม สงบ และเป็นฐานปฏิบัติธรรมในขั้นสูงต่อไป

นอกจากหลักของการรักษาศีลแล้วยังมีหลักของปฏิสันถาร คือ การต้อนรับปราศรัย เป็นหน้าที่ของเจ้าถิ่นที่จะแสดงอัธยาศัยไมตรีต่อคนที่มาสู่สำนักของตน การแสดงปฏิสันถารตามหลักพระพุทธศาสนาสามารถทำได้ ๒ วิธีคือ อามิสปฏิสันถาร คือ ต้อนรับด้วยวัตถุสิ่งของ มีเครื่องดื่มข้าวปลาอาหาร และ ธรรมปฏิสันถาร คือต้อนรับให้เหมาะสมแก่ฐานะของแขก ตลอดถึงสนทนาธรรมกล่าวธรรมะด้วยกัน ความหมายของการปฏิบัติธรรมข้อนี้ คือ “ปฏิสันถาร” หมายถึง การต้อนรับการรับรองหรือการทักทายปราศรัยแบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ

๑. อามิสปฏิสันถาร ได้แก่ การต้อนรับด้วยสิ่งของ เช่น ให้ข้าวปลาอาหารน้ำดื่มหรือแม้แต่การให้พักอาศัย ให้ที่อยู่อาศัยโดยสมควรแก่แขกผู้มาเยือนถึงถิ่นอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า “เป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ”

๒. ธรรมปฏิสันถาร คือ การปฏิสันถารโดยธรรม ได้แก่การกล่าวธรรมะให้ฟังหรือแนะนำในทางธรรม สดเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงแสดงพระเมตตาเอาไว้ว่าได้แก่การต้อนรับโดยสมควรแก่ฐานะของแขกผู้มา ว่าใครควรจะถูกขียนรับ ใครควรจะให้ หรือใครควรจะไปต้อนรับถึงที่ไกลแขกเป็นคนชั้นสูงหรือเป็นคนสามัญก็พึงต้อนรับให้สมควรแก่ฐานะ การปฏิสันถารจึงจะไม่เสีย ตัวอย่างในการแสดงปฏิสันถาร ๒ มีอุทาหรณ์ดังต่อไปนี้

๑. ในจดุตตปิฎกวิมาน ได้กล่าวถึงหญิงคนหนึ่งชาวเมืองราชคฤห์ เพราะได้ทำอามิสปฏิสันถาร ด้วยการจัดตั้งถวายแต่พระเถระผู้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งแล้วให้นั่งฉันภัตตาหารที่เรือนตนภายหลังที่สิ้นชีวิตแล้วไปเกิดในวิมาน^๕

^๔ ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑/๒.

๒. ในสิริมาวิมาน คือ วิมานของนางสิริมา ในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี เพราะได้ฟังธรรมจาก พระผู้มีพระภาคเจ้าที่เป็นธรรมปฏิสนธการ และได้บรรลุโสดาปัตติผลในคราวเดียวกันกับนางอุตตรา บรรลุสภิกขาคามีผลหลังจากนั้น นางก็ได้ถวายสลาภกัณฑ์แด่พระสงฆ์วันละ ๘ เป็นอามิสปฏิสนธการเป็นประจำในขณะที่เป็นมนุษย์^๖

ในกรณีที่ ๒ นี้ หากวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่า การต้อนรับปฏิสนธการของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นจึงเป็นธรรมปฏิสนธการ คือ การต้อนรับโดยธรรม หมายถึง เมื่อมีผู้ปรารถนาจะฟังธรรม พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมอันสมควรแก่อุปนิสัยของบุคคลนั้นๆ แต่ผลที่เกิดจากการแสดงธรรมได้ปรากฏแก่นางสิริมาผู้ฟังธรรมกระทั่งได้บรรลุโสดาปัตติผลดังกล่าแล้ว

จากหลักปฏิสนธการข้างต้นจะเห็นว่า การปฏิสนธการนั้นเป็นที่นิยมของชนทุกชน แม้โบราณบัณฑิตก็นิยมนับถือว่าเป็นความดี แม้สมัยปัจจุบันนี้การปฏิสนธการยังนิยมนับถือว่าเป็นความดี ไม่เสื่อมถอยมนุษย์เรายามประสบเคราะห์กรรมมีทุกข์โศกโรคภัยต่างๆ ย่อมต้องการที่พึ่งทางใจ หากเราไม่อยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือได้ทางปัจจัย ๔ เพราะเราก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกับเขา แต่เรามีกำลังใจดีกว่าเขา รู้วิธีแก้ปัญหาต่างๆ ได้ดีกว่าเขา เราจะนิ่งเฉยดูความเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์โดยไม่ช่วยเหลืออะไรเลยนั้นไม่ได้ ที่ถูกต้องใช้ธรรมเป็นเครื่องปลุกปลอบใจเขา และข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้เขาอยู่รอดปลอดภัยพ้นจากเคราะห์กรรมต่างๆ นั้นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างนี้ ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ปฏิสนธการเป็นการอุดหนุนต่างๆ ระหว่างตนกับคนอื่น ก่อให้เกิดสามัคคีธรรมขึ้นระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน สบถ่ายรอยแตกแยกความริ้วฉานให้หมดสิ้นไป มีความคิดเห็นตรงกัน แม้จะมีฐานะต่างกันก็อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ทั้งการรักษาศีลและการปฏิสนธการต่างเป็นหลักคำสอนที่เอื้อต่อการเข้าสู่สุคติและสามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมไทยในปัจจุบันได้เป็นอย่างดีทำให้สังคมมีความเป็นปกติสุข

๔.๒ การประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุคติในระดับสวรรค์

การประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุคติในระดับสวรรค์นั้นสวรรค์ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ภูมิหรือดินแดนที่มีอารมณเลิศด้วยดีมี ๖ ชั้น คือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี ซึ่งสวรรค์ทั้ง ๖ นี้ เป็นภูมิอันเป็นที่อยู่ของเทวดาผู้ได้สร้างบุญกุศลไว้ครั้งเป็นมนุษย์ เมื่ออุบัติขึ้นก็ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาวทันที ไม่มีความแก่บังเกิดขึ้นเหมือนในเมืองมนุษย์ วิมานเป็นที่อยู่อาศัย มีความวิจิตรงดงาม มีขนาดแตกต่างกัน มีอาหารทิพย์บังเกิดขึ้น มีบริวารรับใช้ มีเสื้อผ้าเป็นทิพย์ กิจกรรมแต่ละวันเที่ยวเพลิดเพลินกับการชมสวน มีสังสรรค์ระหว่างทวยเทพทั้งหลาย ส่วนจะอุบัติขึ้นสวรรค์ชั้นไหน เป็นเทวดาประเภทใด และอยู่ในฐานะอะไรนั้น ขึ้นอยู่กับบุญที่สั่งสมมาเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. สวรรค์ชั้นจาตุมหาราช เป็นสวรรค์ชั้นแรกสุดในสวรรค์ชั้นกามาวจร ในสวรรค์ชั้นนี้นั้นมี ท้าวมหาราช ๔ องค์เป็นผู้ดูแลปกครองอยู่ในทิศทั้งสี่ของภูเขาสิเนรุ คือ ท้าวอตรฐ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันออก มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวารแวดล้อมท้าววิรุฬหก เป็น

^๕ พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๔/๔.

^๖ พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๖/๑๖-๑๙.

มหाराษฎุทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศใต้ มีพวกกุมภัณฑ์เป็นบริวารแวดล้อมท้าววิรูปักษ์ เป็นมหाराษฎุทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันตก มีพวกนาครเป็นบริวารแวดล้อมท้าวเวสสุวรรณ เป็นมหाराษฎุทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศเหนือ มีพวกยักษ์เป็นบริวารแวดล้อม สวรรค์ชั้นนี้สูงจากโลกมนุษย์วัดได้ ๔๖,๐๐๐ โยชน์ ภายในสวรรค์มีปราสาทแก้วเป็นวิมานส่วนตัวของเทวดามากมาย เทวดาในชั้นนี้สามารถเสวยสุขได้อย่างยาวนานประมาณ ๕๐๐ ปีของสวรรค์ เวลาของเทวดา ๑ วันของสวรรค์ชั้นนี้ ก็ประมาณ ๕๐ ปี ของโลกมนุษย์

๒. สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๒ ในประเภทกามาวจรสวรรค์ มีท้าวสักกะเป็นผู้ปกครอง เดิมทีสวรรค์ชั้นนี้มีเทวดาเพียงกลุ่มเล็กๆเพียง ๓๓ องค์เท่านั้นแต่ได้เพิ่มจำนวนเข้ามาในภายหลังเทวดาในชั้นนี้สามารถเสวยสุขได้อย่างยาวนานประมาณ ๑,๐๐๐ ปี ของสวรรค์ เวลาของเทวดา ๑ วันจะเท่ากับ ๑๐๐ ปี ของโลกมนุษย์

๓. สวรรค์ชั้นยามา ในสวรรค์ชั้นยามานี้เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๓ ในประเภทกามาวจรสวรรค์มีท้าวสุยามาเป็นผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้อยู่สูงกว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์วัดได้ ๔๓๔,๐๐๐ โยชน์ จึงเป็นสวรรค์ที่ปราศจากอุปสรรคอันตรายทั้งปวง เพราะไม่ต้องพ่วงแย้งชิงสวรรค์เหมือนอย่างสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ๒๗ เทวดาในสวรรค์ชั้นยามามีอายุ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๔ โกฎิ ๔ ล้านปี ดังนั้นเวลา ๑ วัน ๑ คืน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๑๐๐ ปี ในโลกมนุษย์

๔. สวรรค์ชั้นดุสิต สวรรค์ชั้นดุสิตนั้นเชื่อกันว่ามีความกว้างใหญ่ไพศาลมาก ซึ่งมีท้าวสันดุสิตเป็นผู้บรรลุปะเป็นพระโสดาบันผู้เป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาแล้วเป็นผู้ปกครอง ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดุสิตอยู่สูงขึ้นไปเหนือสวรรค์ชั้นยามาอีกไกล บนสวรรค์ชั้นนี้จะไม่มีความมืดดำทึบ ดวงจันทร์เช่นเดียวกับชั้นยามาทำให้ไม่มีเงาไม่มีมมิดบนสวรรค์ เทวดาจะอยู่ได้ด้วยแสงสว่างจากวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เช่น กายขอเทวดาเองรวมไปถึงสิ่งแวดลอมต่าง อย่าง วิมาน สวน สระบัว สิ่งแวดลอมต่าง ๆ มีแต่ความสว่างแบบเดียวกับกับสวรรค์ชั้นยามา เทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้มีอายุ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๕๗ โกฎิ ๖ ล้านปี ดังนั้น วัน ๑ คืน ๑ บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๔๐๐ ปีในโลกมนุษย์๒๘

๕. สวรรค์ชั้นนิมมานรดีสวรรค์ชั้นนิมมานรดี เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๕ ในประเภทกามาวจรสวรรค์ มีท้าวสุณิมิตเทพบุตรเป็นผู้ปกครอง๒๙ สวรรค์ชั้นนี้มีความพิเศษคือสามารถเนรมิตเบญจกามคุณอันน่าปรารถนาน่าใคร่ น่าพอใจได้ตามความประสงค์และเนรมิตกามคุณ ๕ ให้แก่เทวดาชั้นปรนิมิตตวสวัตติซึ่งอยู่สูงกว่าได้เสวยสุขอายุไขเฉลี่ยของเทวดาในชั้นนี้ก็มีอายุเฉลี่ยประมาณ ๘,๐๐๐ ปี ทิพย์ และ ๑ วันของสวรรค์ชั้นนี้ก็มีอายุยาวนานประมาณ ๘๐๐ ปี ของโลกมนุษย์

๖. สวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวัตติสวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวัตติ เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๖ สูงสุดในประเภทกามาวจรสวรรค์มีเทวดาผู้ปกครอง ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายที่เป็นเทวดา ๑ ฝ่ายที่เป็นมาร ๑ แต่มีชื่อเหมือนกันคือท้าวปรนิมิตตวสวัตติ ทั้ง ๒ ฝ่ายจะแยกกันอยู่คนละส่วนของสวรรค์ ฝ่ายเทวดามีเรื่องปรากฏน้อยมาก ส่วนฝ่ายมารมีเรื่องราวกล่าวถึงในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเพราะมักสร้างความทุกข์แก่เจ้าตั้งแต่ก่อนออกผนวชตราบจนปรินิพพาน ตลอดถึงคอยรังควานพุทธบริษัทอีกไม่น้อย^{๓๐}

^{๓๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๕-๒๘๔/๒๑๙-๒๓๒.

^{๓๑} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๔๕.

การประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุคติในระดับสวรรค์ ผู้วิจัยได้ศึกษาในหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการเป็นหลักคำสอนที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตสู่สุคติในระดับสวรรค์ จัดเป็นประโยชน์ในเบื้องต้นหรือภพหน้าที่มนุษย์ปรารถนา คือ สุคติโลกสวรรค์เพราะเป็นดินแดนที่คนส่วนมากต้องการไปเกิด สวรรค์ คือ เมืองฟ้า เป็นดินแดนที่บริบูรณ์ไปด้วยความสุขล้วน หมู่สัตว์ที่จะได้เกิดในสวรรค์จึงจำเป็นต้องมีหลักการปฏิบัติที่เรียกว่าบุญกิริยาวัตถุเพราะบุญกิริยาวัตถุ เป็นหลักปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเทวดา เพราะเป็นเหตุที่ทำให้มนุษย์เป็นเทวดาได้ หรือหลักกรรมเรื่องกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นบรรทัดฐานในการพิจารณาเรื่องความประพฤติดีที่เรียกว่าสุจริต ๓ อย่าง คือ

๑. กายสุจริต คือ ความประพฤติดีทางกาย หรือ เป็นการกระทำไม่เบียดเบียนตนเองไม่เบียดเบียนผู้อื่นจนทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนมี ๓ ประการ คือ

๑. เว้นจากปาณาติบาต การเว้นจากการฆ่าผู้อื่นหรือสัตว์ ให้สิ้นชีวิต และรวมความไปถึงการทำร้ายร่างกาย การทรมาน มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น (เมตตา) และหวังให้เขามีความสุขหรือช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ของกันและกัน มีความห่วงใย ทนไม่ได้ต่อความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่น (กรุณา) รวมตลอดถึง การไม่เบียดเบียนผู้อื่นหรือสัตว์อื่น ย่อมหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนมนุษย์ การประทุษร้าย การทรมานสัตว์ การทำสัตว์ให้ได้รับความลำบาก หรือการฆ่าสัตว์เพื่อดำรงชีพตนเองให้อยู่รอด และจะไม่จิตยินดีในการส่งเสริมให้ผู้อื่นกระทำแต่กลับจะแสดงความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และต่อสัตว์ทั้งปวงให้ได้รับประโยชน์สุข

๒. เว้นจากอกุศลนาทาน การเว้นจากขโมยของที่ผู้อื่นไม่ได้ให้ และรวมถึงการฉกรรจ์ขโมย ปล้น ตั๋ว ฉ้อ หลอก ลวง ปลอม ตระบัด เบียดบัง ลักลอบ ดังนั้น บุคคลจึงไม่ควรโลภ ไม่ควรขโมย ไม่ควรล่วงละเมิดในทรัพย์สินของผู้อื่นและไม่ควรสะสมทรัพย์สินไว้เกินจำเป็น การเว้นจากขโมยนั้นมีจุดมุ่งหมายของการงดเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมย ก็เพื่อทำให้มนุษย์มีการดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาชีพ การจะแสวงหาวัตถุสิ่งของต่างๆ มาเป็นของตนนั้น ก็จะต้องเป็นการหามาได้ในทางที่ชอบที่ควรตามครรลองครองธรรมไม่เบียดเบียนในสิทธิของคนอื่นโดยกิริยาอาการแห่งขโมย เช่น โจรกรรม อนุโลมโจรกรรม และฉวยโจรกรรม เป็นการทำให้คนอื่นเขาเสียสิทธิบางอย่างในทรัพย์สินไป เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือเพื่อป้องกันการทำลายในทรัพย์สินของกันและกัน

๓. เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร เว้นจากการประพฤติดีผิดลูกเมียผู้อื่น หญิงต้องห้ามหรือการผิดประเวณีกับชายต้องห้าม การละเมิดเช่นนั้นเป็นการก่อเวรภัย ก่อศัตรูแก่ตนเองและผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง ทำให้ต้องบาดหมางกันถึงกับตบตีบราฆ่าฟันกัน นอกจากโทษในชาตินี้หรือเวรภัยอันตรายและการถูกตีเตียนจากบัณฑิตแล้ว ยังมีโทษในชาติหน้าอีกด้วย การเว้นจากการประพฤติดีผิดลูกเมียผู้อื่นนั้นมีจุดประสงค์ของการเลี้ยงชีพชอบด้วยความบริสุทธิ์ ไม่เอาเรือนร่างเข้าแลกกับตัณหาเพื่อประสงค์ให้มนุษย์รู้จักหาเลี้ยงชีพด้วยภูมิปัญญาหรือกำลังของตน รู้จักอดทนในการทำงานและหยาดเหงื่อเนื้อที่ที่จะสร้างคนให้เป็นคนดี สร้างความเป็นปึกแผ่นป้องกันความแตกร้างในหมู่มนุษย์ด้วยการปฏิบัติตามฐานะที่ตนมีอยู่ เช่น เป็นภรรยามีความจงรักภักดีในสามีแห่งตน เป็นสามีประกอบด้วยสทธานโศช ยินดีในภรรยาของตน ไม่ข้องแวะกับหญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาของตน

๒. วจิตสุจริต คือ การประพฤติดีทางวาจาเป็นการประพฤติดีทางวาจา โดยการไม่ก้าวล่วงบุคคลอื่นทางวาจา ประกอบด้วย วจิตสุจริต ๔ ประการ ดังนี้

๑. เว้นจากมุสาวาท การไม่พูดวาจาให้คลาดเคลื่อนกับความเป็นจริง โดยผู้พูดมี

เจตนา คือ ผู้พูดรู้อยู่ว่าไม่จริง แต่ต้องการกล่าวให้คลาดเคลื่อนด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ดังนั้น บุคคลจึงควรกล่าวแต่คำสัตย์จริงอันเป็นประโยชน์และเป็นธรรม การเว้นจากมุสาวาทนั้นมีจุดมุ่งหมายของการประพฤติปฏิบัติ คือป้องกันการทำลายผลประโยชน์ของกันและกันด้วยการพูดเท็จเป็นการกระทำที่ทำให้เกิดความไม่เชื่อถือ นอกจากนั้นการเลี้ยงชีพชอบทางวาจายังรวมไปถึงการเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการพูดเท็จ พูดปด ทนسابาน ทำเล่ห์กระเท่ห์ มายา ทำเลสนัย เสริมความ อวดความ ร่ายงานเท็จ ทำหลักฐานปลอมแปลง และทำเครื่องหมายให้คนอื่นหลงเชื่อ

๒. เว้นจากปิสุณวาจา การเว้นจากการพูดส่อเสียด คือ เว้นจากการพูดจายุยงให้ผู้อื่นแตกกัน ไม่มีเจตนาจะให้เขาโกรธเคืองกัน หรือไม่มีเจตนาจะให้ตนกลายเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น คำพูดที่ทำให้แตกแยก ได้แก่ การพูดส่อเสียด หมายความว่า คำพูดอันใดที่หมดความสามัคคี คือทำให้แตกแยกการจัดกระจาย คำพูดนั้นเรียกว่า ปิสุณวาจา หรือคำพูดที่ทำตัวเองให้ไม่เป็นที่รัก และกระทำให้ผู้อื่นสูญเสียความรัก รวมความก็คือการเว้นจากคำพูดส่อเสียดนั่นเอง การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา จะเกื้อหนุนส่งเสริมให้บุคคลพูดแต่ความจริง เป็นไปเพื่อการเสริมสร้างความสามัคคี สร้างความสมานฉันท์ ให้บังเกิดขึ้นในสังคมโดยยึดถือหลักการพูด ๓ ประการ คือ

๑. พูดเสริมสร้างคนที่ไม่สามัคคีให้มีความสามัคคีกัน
 ๒. คนที่สามัคคีกันแล้ว ก็พยายามให้มีความสามัคคีแน่นแฟ้นขึ้น
 ๓. คนที่แตกสามัคคีกันแล้ว ก็พยายามพูดประสานให้มีความประนีประนอมช่วยเสริมความสามัคคีเอกภาพให้เกิดขึ้นระหว่างคน ๒ คนขึ้นไปจนถึงหมู่คณะ
๓. เว้นจากผรุสวาท เว้นจากการพูดคำหยาบ พูดแต่คำอ่อนหวาน ละมุนละไม ชวนฟัง ฟังแล้วสบายหู รื่นหู คำดำ่ว่าด้วยความปรารถนาดี ต้องการให้เขาได้ดีมีสุขในภายหน้า ไม่ประสงค์ให้เขาเจ็บใจ และในเวลานั้นจิตไม่โกรธ เว้นจากการพูดคำหยาบ จุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลพูดถ้อยคำอันเป็นที่รักจับใจไพเราะเสนาะหุสบายหู สบายใจผู้ฟัง ใช้ภาษาพูดที่ได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นสำนวน โวหารของผู้ดี ของคนที่มีการศึกษาที่ประกอบด้วยเมตตา ด้วยความปรารถนาดี มีเจตนาดีในการพูด

๔. เว้นจากสัมผัปปลาปะ การเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ พูดแต่วาจาที่เป็นประโยชน์ คำพูดเพ้อเจ้อคือคำพูดที่ไร้สาระ พูดเล่น พูดตลกคะนองจุดมุ่งหมายของการประพฤติปฏิบัติก็คือ การเว้นจากสัมผัปปลาปะนั้นมีจุดมุ่งหมายให้บุคคลกล่าวถึงเรื่องที่มีสาระแก่นสาร ได้ประโยชน์จากการฟัง การตัดสินใจถ้อยคำว่าสิ่งใดเป็นประโยชน์หรือไม่นั้นดูจากผลที่เกิดแก่ผู้ฟัง กล่าวคือถ้าผู้ฟังฟังแล้วได้รับความสุขหรือปฏิบัติตามเรื่องราวที่พูดได้รับความสุข ก็ถือว่าคำพูดนั้นเป็นประโยชน์แน่นอน

๓. มโนสุจริต คือ ความดีทางใจหรือมโนสุจริตเป็นเรื่องของการคิดดีหรือจะกล่าวให้เข้าใจง่ายก็คือความดีทางใจ ประกอบด้วย ๓ ประการ ดังนี้

๑. ไม่มีอภิชฌา ไม่มีจิตละโมภทรพย์ของผู้อื่น ความโลภคือการอยากได้ของๆผู้อื่นโดยไม่ชอบธรรมที่แสดงออกทางกาย คือ การล่วงละเมิดในทรัพย์สินของผู้อื่น การไม่มีจิตละโมภทรพย์ของผู้อื่นมีจุดประสงค์ของการประพฤติปฏิบัติ ก็เพื่อต้องการตัดความโลภอยากได้ของคนอื่นอย่างเด็ดขาด และให้ยินดีในของของตนอย่างสม่ำเสมอ และส่งเสริมให้เกิดอัมมียโลภคือความอยากได้โดยชอบธรรม ได้แก่บุคคลใดเมื่อประสบอารมณ์ที่ดีย่อมมีความพอใจอยากได้อารมณ์นั้นจึงแสวงหา

ด้วยความสุจริตโดยการซื้อ แลกเปลี่ยน หรือการขอที่เป็นไปด้วยความถูกต้องชอบธรรม โดยยึดหลักการที่ว่าอยากได้ตามที่ได้ อยากได้ตามกำลัง อยากได้ตามสมควรและชอบธรรม

๒. ไม่พยาบาท ไม่มีจิตคิดปองร้าย หรือปรารณาความพินาศของผู้อื่นรวมความไปถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการเสียสละจุดมุ่งหมายของมโนสุจริตในข้อนี้ก็เพื่อไม่ให้จิตมุ่งร้ายต่อกัน มีจิตประกอบด้วยเมตตา รักใคร่มีความรักสมัคสมานสามัคคีต่อกัน ไม่ทำให้ประโยชน์สุขของกันและกันต้องเสียหายไปโดยใช่เหตุความพยาบาทที่เป็นมโนทุจริตนั้นต้องเป็นโทษชนิดหยาบมากที่มีอาการมุ่งร้ายต่อผู้อื่น มีความปรารณาที่จะทำให้ลายประโยชน์สุขของผู้อื่นให้เสียหาย หรือคิดแข่งผู้อื่นนั้นให้ได้รับอันตรายเสียหายต่างๆ โทษชนิดหยาบนี้จัดเป็นมโนทุจริตความไม่พยาบาทปองร้ายใคร ก็คือความพยาบาทที่จะทำให้จิตประกอบด้วยเมตตา รักและปรารณาคือต่อบุคคลอื่น ต้องการที่จะเห็นคนอื่นอยู่อย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน มีความสุขตามฐานะของตน จิตที่ประกอบด้วยเมตตานี้ย่อมก่อให้เกิดผลเป็นความสงบเย็น เป็นการปิดกั้นทางแห่งเวรภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือเกิดความสุขกายสบายใจแก่ตน

๓. สัมมาทิฐิ ความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม หรือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ที่เรียกกันว่า มโนธรรม อันหมายถึงความสำนึกของใจ ซึ่งเป็นการสำนึกรู้ว่า อะไรผิด อะไรถูก อะไรชั่ว อะไรดี ผู้ที่มีความเห็นถูกต้องไม่คิดดำเนินชีวิตเลี้ยงชีพตนเองด้วยความโลภอยากได้ของบุคคลอื่นอย่างไม่ชอบธรรม และไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่นเลี้ยงชีพ ซึ่งเป็นการขัดเกลามโนกรรมให้บริสุทธิ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และจะเป็นไปเพื่อการเกื้อหนุนและส่งเสริมให้เกิดกายสุจริตและวจีสุจริตมากยิ่งขึ้น

จากหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ หรือหลักของสุจริตข้างต้นจะเห็นว่า การกระทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นความสุจริตได้นั้นต้องประกอบด้วยมูลเหตุแห่งความดีและเกิดที่หรือปรากฏอยู่ในมโนกรรมก่อนแล้ว แสดงออกเป็นการกระทำความดีสุจริต ๒ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา ในภายหลังเมื่อการกระทำประกอบด้วยสาเหตุที่ดีแล้ว ผลที่จะตามมาในภายหลังคือ ความดีเพราะว่ามีแหล่งที่มา หรือมีบ่อเกิดที่ดี การกระทำความดีจึงปรากฏชัดเจนขึ้นมาได้ หลักสุจริต ๓ อย่างข้างต้น เป็นหลักคำสอนที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตสู่สุคติในสังคมไทยในปัจจุบันเพราะเป็นการรักษา กาย วาจา และใจให้เป็นปกติสุขได้ซึ่งสมาชิกในสังคมต่างได้สนองตอบด้วยการละชั่วทำความดีและทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ทำให้สังคมมนุษย์ดำรงชีวิตอยู่สามารถพึ่งพากันได้ และสามารถรักษาสอดุลยภาพทางสังคมไว้ได้เพราะการกระทำดีคือการกระทำที่ประกอบด้วยคุณธรรมต่างๆ อาทิเช่น เมตตา กรุณา ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อ เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วยังมีหลักคำสอนเรื่องอนุพุทธานุภาพเป็นหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไปตามลำดับ, ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นชั้น ๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมัตถ์ โดยปกติพระพุทธองค์จะทรงแสดงอนุพุทธานุภาพตามอัธยาศัยของผู้ฟัง โดยมีจุดประสงค์ให้จิตของผู้ได้ฟังเป็นจิตควรอ่อนปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส รูปแบบการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้านั้นมีหลายแบบ โดยรวมแล้วรูปแบบธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแบ่งได้เป็น ๒ แบบ^๙ คือ เทศนาธรรมแบบย่อ^{๑๐} และเทศนา

^๙ อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๖๖.

^{๑๐} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๖๗.

ธรรมแบบพิสดาร^{๑๑} อนุพุทพิกขาเป็นการเทศนาธรรมแบบพิสดารเป็นไปตามที่พระอรธจารย์ที่ได้อธิบายไว้ เหมาะกับผู้ที่ยังไม่พร้อมบรรลุธรรมทันที คือยังมีอินทรีย์อ่อนอยู่ (มีความพร้อมน้อย) จำเป็นต้องเทศนาธรรมตามลำดับประกอบด้วยทานกถา สีลกถา สัคคกถา กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสังสกถาเพื่อเตรียมจิตให้พร้อมเข้าใจอริยสัจ ๔ ซึ่งอนุพุทพิกขา ๕ ประการ ได้แก่

๑. ทานกถา คือ การเสียสละเผื่อแผ่แบ่งปันช่วยเหลือกัน

๒. สีลกถา คือ กล่าวถึงความประพฤติกฎที่ต้องดำรง

๓. สัคคกถา คือ กล่าวถึงความสุขความเจริญ และผลที่น่าปรารถนาอันเป็นส่วนดีของกาม ที่พึงเข้าถึงเมื่อได้ประพฤติดีงามตามหลักธรรมสองข้อต้น

๔. กามาทีนวกถา คือ กล่าวถึงส่วนเสีย ข้อบกพร่องของกามพร้อมทั้งผลร้ายที่สืบเนื่องมาจากกาม อันไม่ควรหลงใหลหมกมุ่นมัวเมา จนถึงรู้จักที่จะหน่ายถอนตนออกได้

๕. เนกขัมมานิสังสกถา คือ กล่าวถึงผลดีของการไม่หมกมุ่นเพลิดเพลินติดอยู่ในกาม และให้มีฉันทะที่จะแสวงความดีงามและความสุขอันสงบที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น

จากหลักของอนุพุทพิกขา ๕ ข้างต้นนั้นโดยปกติแล้ว พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่ภุคเณศ ผู้มีอุปนิสัยสามารถที่จะบรรลุธรรมพิเศษ ทรงแสดงอนุพุทพิกขา ๕ นี้ก่อนแล้วจึงตรัสแสดงอริยสัจ ๔ เป็นการทำให้พร้อมที่จะรับ ดุจผ้าที่ซักฟอกสะอาดแล้ว ควรรับน้ำย้อมต่าง ๆ ได้ด้วยดี โดยเริ่มจากทานกถา สีลกถา สัคคกถา กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา ตามลำดับอธิบายว่า การพรรณนาคุณของท่านและศีล เพื่อให้ผู้ฟังได้ทราบว่ามีคุณหลายประการ นับตั้งแต่คุณในปัจจุบันที่เห็นได้ด้วยตา เช่น เป็นผู้น่ารัก น่าเคารพ ไปที่ไหนก็มีผู้สรรเสริญ ประกอบอาชีพการงานก็เจริญรุ่งเรือง เป็นสังคมที่เอื้ออาทร ไม่หาวาระแวงกัน เป็นต้น นอกจากนั้นคุณของท่านและศีลยังกินความหมายไปถึงอนาคตเบื้องหน้าด้วย เช่น เมื่อตายแล้ว จะได้ไปเกิดเป็นเทวดาบนสวรรค์ หรือเกิดอยู่ในครอบครัวเศรษฐี เป็นต้น นอกจากนี้คุณของท่านและศีลยังเป็นมูลเหตุให้รู้ธรรมขั้นสูง อาจบรรลุมรรคผลนิพพานได้ เมื่อผู้ฟังได้รู้จักคุณของท่านและศีลแล้ว ในส่วนคุณที่เห็นด้วยตานั่นพอที่จะเข้าใจ เพราะเคยมีประสบการณ์แล้ว แต่สวรรค์นั้นยังไม่พบเจอจึงอยากรู้ อยากจะเห็นว่าเป็นอย่างไร

ดังนั้น เพื่อประโลมจิตของผู้ฟังให้แช่มชื่นเบิกบาน จึงพรรณนาคุณของสวรรค์ ว่าเป็นความสุขที่มาทางอายตนะทั้ง ๖ คือ รูปสวย เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสอันอ่อนนุ่ม พอใจ ในธรรม เหล่านี้เป็นความสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ สวรรค์นั้นเกิดขึ้นได้ทั้งในโลกมนุษย์ และในโลกสวรรค์ แต่ความสุขสูงสุดนั้นท่านหมายถึงทิพย์สุข ที่มีในสวรรค์เพื่อที่จะประโลมจิตใจผู้ฟังให้ยินดีพอใจในสวรรค์ ซึ่งเป็นอุบายวิธีของพระพุทธองค์ต่อจากนั้นจึงพรรณนาโทษของกาม อธิบายว่าสวรรค์ที่น่ายินดีพอใจนั้นมีโทษ เช่นทรัพย์สินเงินทองกว่าจะหามาได้ ต้องแลกด้วยแรงกายแรงใจ เมื่อหามาได้แล้วก็จะหมดไปหรือมีคนมาขโมยไป มีการแย่งชิงทรัพย์สมบัติกันถึงกับต้องฆ่ากันตาย และสวรรค์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เมื่อถึงเวลาก็ต้องหมดไป เช่น เรามีความสุขกับการได้ดูของสวยงาม เมื่อไม่ได้ดูความสวยงามนั้นก็หมดไป หรือความสุขในสวรรค์ก็ไม่เที่ยง เมื่อหมดอายุขัยจากเทวดาแล้ว ก็อาจจะไปเกิดในโลกมนุษย์ หรือนรกโลกจึงยังต้องท่องเที่ยวไปใน ๓ ภาพเป็นวัฏฏะที่ไม่มีที่สิ้นสุด

^{๑๑} อภ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๖๗.

เมื่อผู้ฟังโทษของกามดังนี้แล้วจึงเกิดสลดสังเวชใจ ไม่ยินดีพอใจในสวรรค์ อาศัยช่วงจังหวะนี้จึงพรรณนาคุณของการออกจากกาม ว่าเป็นสิ่งที่ประณีตกว่าสุขในสวรรค์ เป็นอิสระ ไม่ต้องอิงอาศัยสิ่งอื่น เพื่อมาทำให้มีความสุข นอกจากนั้นคุณของการออกจากกาม ถ้าทำถึงที่สุดแล้วหมายถึงการออกจากกิเลส คือโลภ โกรธ หลง สิ้นทุกขโดยสิ้นเชิง ไม่ต้องมาเกิดตายในวัฏฏทุกข์อีกต่อไป เมื่อผู้ฟังมีจิตใจเหมาะสม อ่อน เบิกบาน ผ่องใสแล้ว เพราะได้รู้ความจริงที่ว่ากามคุณนั้นที่แท้แฝงไว้ด้วยโทษ ทั้งหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ และหลักของอนุปพิภพิกถาข้างต้นล้วนเป็นหลักคำสอนที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตสู่สุดดีและสามารถประยุกต์ใช้ในสังคมไทยในปัจจุบันได้ทำให้สังคมมีความสงบและเป็นปกติสุขปราศจากความเดือดร้อนได้

๔.๓ การประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุดดีในระดับพรหมโลก

สำหรับการประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุดดีในระดับพรหมโลก ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักของการเจริญสติปัฏฐานเพราะเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินชีวิตสู่สุดดีในระดับพรหมโลก สติ คือ ความระลึกรู้อารมณ์ที่เป็นฝ่ายดี ยับยั้งมิให้จิตตกไปในทางชั่ว หรือความระลึกได้ที่รู้ทันอารมณ์อันเป็นฝ่ายดี ปฏฐาน คือ ความตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ ดังนั้น สติปัฏฐาน ก็คือความตั้งมั่นในการระลึกรู้อารมณ์ที่เป็นฝ่ายดี มีความหมายโดยเฉพาะถึงอารมณ์อันเป็นที่ตั้งมั่นแห่งสติ ๔ ประการประกอบด้วย กาย เวทนา จิต ธรรม โดยมีวิธีการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ อย่าง คือ

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หมายถึง การใช้สติตั้งมั่นในการพิจารณากาย มีสติกำหนดพิจารณากาย ให้เห็นกายในกาย คือเห็นตามความเป็นจริงของกาย เช่น "เป็นเพียงการประชุมกันของเหตุปัจจัยอันมีธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือการเกิดแต่เหตุที่เป็นของสกปรกปฏิกุศลโสโครกประกอบหรือเป็นปัจจัยกันขึ้นหรือการพิจารณาส่วนต่างๆ ของร่างกายเพื่อให้เกิดนิพพิทา อันล้วนเป็นไปการระงับหรือดับตัณหาแลอุปาทานโดยตรงทั้งสิ้น

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การใช้สติตั้งมั่นในการพิจารณาเวทนา สติกำหนดพิจารณาเวทนาหรือการเสพรสอารมณ์ที่บังเกิดขึ้นเป็นธรรมดาจากการกระทบคือผัสสะ ให้เห็นเวทนาที่เกิดขึ้น แล้วพิจารณาให้เห็นตามความจริงของเวทนาว่า "เวทนาเป็นสักแต่ว่าเป็นการรับรู้ การเสพรสอารมณ์ที่มากกระทบสัมผัส (ผัสสะ) ทั้งในทางใจและกายคือใน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ เป็นขบวนการธรรมชาติหรือสภาวะธรรมแท้อันยิ่งใหญ่ที่มีในมนุษย์ทุกผู้นาม เป็นทุกข์โดยธรรมชาติ เป็นเพียงกระบวนการรับรู้ในขั้นแรกๆ ที่เอาข้อมูลมาจากสัญญา อดีตหรืออัสวะกิเลส ยังไม่ใช่ความทุกข์จริงๆ พิจารณาให้เห็นว่าเมื่อมีการผัสสะย่อมเกิดเวทนาอันมี สุขเวทนา ทุกขเวทนา และ อทุกขมสุข คือ ความไม่สุขไม่ทุกข์ อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นธรรมดา ซึ่งเป็นเวทนาปกติหรือเป็นไปโดยธรรมหรือธรรมชาติ หลีกเลียงหลบหนีไม่ให้เกิดไม่ให้เป็นไม่ได้ เป็นหลักธรรมชาติ ธรรมดาแต่สูงสุด จิตจะได้คลายความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาหรือการเสพรสอารมณ์ ที่บังเกิดนั้นๆ จึงไม่เกิดตัณหาขึ้น จึงเป็นเพียงสุขเวทนาหรือทุกขเวทนาตามธรรมหรือธรรมชาติแต่ย่อมไม่เร้าร้อนเผาผลาญเวทนาที่ประกอบด้วยอุปาทาน

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การใช้สติตั้งมั่นในการพิจารณาจิต การเห็นจิตในจิต หรือ สติระลึกรู้เท่าทันหรือพิจารณาจิต เช่น ความคิด, ความนึก คือธรรมารมณ์ต่างๆ และโดยเฉพาะอาการ

ของจิตหรือกริยาของจิต เช่น รากะ โทสะโมหะ ฟุ้งซ่าน หดหู่ เป็นสมาธิ ที่ย่อมยังให้เกิดเศร้าหมอง หรือผ่องแผ้วเป็นอารมณ์ คือ มีสติระลึกรู้เท่าทันในจิตตสังขาร ตามสภาพเป็นจริงที่เป็นอยู่ในขณะนั้นๆ เช่น จิตมีรากะ โทสะ โมหะ ก็รู้ว่าจิตมี, จิตปราศจากรากะ โทสะ โมหะก็รู้ว่าปราศจากรากะ โทสะ โมหะ, จิตหดหู่ ก็รู้ชัดว่าจิตหดหู่ หรือจิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ชัดว่าจิตฟุ้งซ่าน ทั้งในของตนเอง และของบุคคลอื่น อันเพื่อเป็นเครื่องรู้ เครื่องระลึก เครื่องเตือนสติ และพิจารณาการเกิดๆดับๆว่า เป็นไปตามธรรมคือสภาวธรรมหรือธรรมชาติ ล้วนไม่เที่ยงของจิต

๔. ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการใช้สติตั้งมั่นในการพิจารณาธรรม สติกำหนดพิจารณาธรรม(สิ่งต่างๆ) ที่บังเกิดแก่ใจเป็นอารมณ์ทั้งที่เป็นกุศลหรืออกุศล ก็เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติและเครื่องระลึกรู้เพื่อให้เกิดปัญญาเป็นสำคัญหรือเป็นวัตถุประสงค์ ด้วยการกำหนดรู้ว่า นิรวณ คือ รู้ชัดในขณะนั้นๆว่า นิรวณ ๕ แต่ละอย่างมีอยู่ในใจตนหรือไม่ ยัง ไม่เกิด กิดขึ้นได้อย่างไร ที่เกิดขึ้นแล้ว ละเสียได้อย่างไร ที่ละได้แล้ว ไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปอย่างไรรู้ชัดตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ

หลักของสติปัฏฐาน ๔ นั้นมีจุดประสงค์อยู่ที่ฝึกสติ และใช้สติพิจารณาสรุปให้เข้าใจโดยถ่องแท้เพื่อให้เกิดสัมมาญาณว่า ธรรมทั้งหลายอันมี กาย เวทนา จิต ธรรม มีอยู่ก็เพียงสักว่าความรู้ อาศัยระลึกเตือนสติเตือนใจไม่ให้ไปยึดมั่นถือมั่นฟุ้งพอใจ(หมายถึงอุปาทาน)ใดๆในโลก ก็ด้วยลักษณะการของการอุเบกขาเสียนั่นเอง อีกทั้งมีพุทธประสงค์ให้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันขนาดกล่าวได้ว่าแทบทุกลมหายใจ กล่าวคือเมื่อจิตหรือสทวนเวียนระลึกหรือพิจารณาอยู่ในธรรมทั้ง ๔ แล้ว จิตย่อมหยุดส่งจิตออกนอกไปนึกคิดปรุงแต่งต่างๆอันก่อให้เกิดทุกข์ จิตอยู่ในที่อันควรแลสงบ ขณะจิตนั้นเองจิตย่อมเกิดกำลังแห่งจิตขึ้นเนื่องจากสภาวะปลอดทุกข์ อันยังให้เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมนั้นที่ละเล็กที่ละน้อยสะสมขึ้นเช่นกัน จนในที่สุดจักเกิดสภาวะมั่นเป็นเช่นนั้นเอง เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมนั้นๆอย่างแท้จริง สติปัฏฐาน ๔ มีเจตนาต้องการให้ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ ไม่ใช่แต่ กาย เวทนา จิต ธรรม เท่านั้น เพียงแต่ธรรม ๔ ข้อนี้เป็นหลักสำคัญในการดับหรือลดละตัณหาและความยึดมั่นถือมั่นในความฟุ้งพอใจของตนหรืออุปาทาน อันก่อให้เกิด อุปาทานชั้น ๕ อันเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดความทุกข์การเจริญสติปัฏฐาน ๔ และการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา โดยการกำหนดสติทั้งทาง กาย เวทนา จิต และธรรมให้รู้ตัวอยู่ทุกเมื่อไม่ว่าจะคิดจะพูด จะทำอะไร ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ทุกคนดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม จะเห็นว่าการเจริญสติปัฏฐาน ๔ เป็นแนวทางให้รู้ดี รู้ชั่วมีการพัฒนาตนเองมีปัญญาแก้ไขปัญหาลักษณะต่างๆอย่างมีสติทำให้ไม่เป็นปัญหาของสังคมต่อไป

๔.๔ สรุปการประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สัจธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน

การประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สัจธรรมในสังคมไทยปัจจุบันมี ๓ ระดับ คือ การประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สัจธรรมในระดับมนุษยโลก การประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สัจธรรมในระดับสวรรค์ และการประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สัจธรรมในระดับพรหมโลก การประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สัจธรรมในระดับมนุษยโลกเป็นเรื่องของการรักษาศีล ๕ คือ

๑. เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน
๒. เว้นจากการลัก ขโมย โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน
๓. เว้นจากการประพฤติดินในกาม การล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่ ห่วงแหน

๔. เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

๕. เว้นจากน้ำเมา คือ สุราเมรัย และสิ่งเสพติดให้โทษ อันเป็นที่ตั้งแห่งความมึนเมา

จะเห็นว่า การรักษาศีลเป็นเบื้องต้นแห่งความดีงามเป็นที่พึงเบื้องต้น เป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรมทั้งปวง ทำให้คนที่อยู่ร่วมกันไม่เบียดเบียนก่อทุกข์แก่กัน คือ ไม่ฆ่ากัน ไม่ทำร้ายกัน ไม่ลักฉ้อแย่งชิงกัน ไม่ลักลอบทำชู้กัน ไม่ขี้ปดหลอกลวงกัน ไม่ขี้เมาก่อความรำคาญทะเลาะวิวาทกัน เป็นหลักความมั่นคงของมนุษยโลกหรือสังคมของมนุษย์ส่วนระเบียบความประพฤติที่ซับซ้อนไปกว่านี้ ย่อมรวมถึงข้อกำหนดกฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมและข้อปฏิบัติปลีกย่อยต่างๆที่วางไว้เพื่อความเรียบร้อยดีงามและเพื่อให้เกิดสภาพการดำรงชีวิตอันเกื้อกูลแก่การที่จะเข้าถึงจุดหมายจาเพาะของชุมชนนั้น สังคมนั้นศีลมีลักษณะสำคัญ ๓ อย่าง คือ

๑. ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่างๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ตั้งงามโดยลำดับจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต

๒. ทำให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันด้วยดี สังคมสงบเรียบร้อย สมาชิกต่างดำรงอยู่ด้วยดี และมุ่งหน้าปฏิบัติกิจของตนๆโดยสะดวก

๓. ผีกลัดขัดเกลตาตนเอง ทำให้กิเลสเบาบางลง ด้วยการควบคุมยับยั้งสังวรปรับการแสดงออกทางกายและทางวาจาให้อ่อนแอสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลและการอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้นอันเป็นขั้นต้นของการพัฒนาชีวิตของตนให้พร้อมที่จะเป็นที่รองรับของกุศลธรรมทั้งหลายเฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นพื้นฐานของสมาธิหรือการฝึกปรือคุณธรรมทางจิตใจที่สูงขึ้นไป

ส่วนการประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุดดีในระดับสวรรค์ ผู้วิจัยเลือกหลักคำสอน ๒ อย่างคือ ๑) กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ และ ๒) อนุปพุทติกถา หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ อย่างนั้นจัดเป็นหลักธรรมเรื่องกุศลเป็นบรรทัดฐานในการพิจารณา เรื่องความประพฤติดีที่เรียกว่าสุจริตมี ๓ อย่างคือ

๑. กายสุจริต คือ ความประพฤติดีทางกายมี ๓ อย่าง คือ

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์ หรือการทำลายชีวิตบุคคลอื่นหรือตนเอง
๒. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้หรือการลักขโมย ฉ้อโกง
๓. เว้นจากการประพฤติผิดในกามหรือผิดประเวณี

๒. วาจาสุจริต คือ ความประพฤติดีทางวาจามี ๔ อย่าง คือ

๑. เว้นจากการพูดเท็จ
๒. เว้นจากการพูดส่อเสียด
๓. เว้นจากการพูดคำหยาบ
๔. เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๓. มโนสุจริต คือ ความประพฤติดีทางใจ ๓ อย่าง คือ

๑. การไม่มีอริขมา หมายถึง ความไม่ละโมภอยากได้ของบุคคลอื่น
๒. การไม่พยาบาท ได้แก่ การไม่คิดร้ายบุคคลอื่น
๓. สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

ส่วนหลักของอนุปพุทติกถา คือ เรื่องที่กล่าวถึงตามลำดับธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลตาอริยาธัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆจนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปริมาตรซึ่งอนุปพุทติกถา ๕ ประการ คือ

๑. ทานกถา คือ เรื่องทาน เป็นเรื่องของการให้การเสียสละเพื่อแบ่งปันช่วยเหลือกัน
๒. สิลกถา หมายถึง เรื่องศีลเป็นกล่าวถึงความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม
๓. สัคคกถา ได้แก่ เรื่องสวรรค์เป็นกล่าวถึงความสุขความเจริญและผลที่น่าปรารถนาอันเป็นส่วนดีของกามที่จะพึงเข้าถึงเมื่อได้ประพฤติดีงามตามหลักธรรม ๒ ข้อต้น
๔. กามาทีนวกถา คือ เรื่องโทษแห่งกามเป็นเรื่องที่กล่าวถึงส่วนเสีย ข้อบกพร่องของกาม พร้อมทั้งผลร้ายที่สืบเนื่องมาแต่กาม อันไม่ควรหลงใหลหมกมุ่นมัวเมา จนถึงรู้จักที่จะหน่ายถอนตนออกได้

๕. เนกขัมมานิสังกถา ได้แก่ เรื่องอานิสงส์แห่งความออกจากกามเป็นการกล่าวถึงผลดีของการไม่หมกมุ่นเพลิดเพลินติดอยู่ในกาม และให้มีฉันทะที่จะแสวงความดีงามและความสุขอันสงบที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น

ทั้งหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการและหลักอนุปพุทติกถาทั้ง ๒ อย่างต่างเป็นหลักคำสอนที่สนับสนุนและส่งเสริมให้มนุษย์ดำเนินชีวิตสู่สุคติเพราะหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามุ่งเน้นความสำคัญในเรื่องการสร้างสันติสุขภายในของแต่ละคน และเมื่อแต่ละคนมีความสุขแล้วก็จะส่งผลต่อสังคมที่มีสันติสุขไปด้วยจะเห็นได้จากหลักพุทธธรรมเพื่อความดีงามแห่งสังคมการรู้จักเลือกใช้หลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับผลที่จะได้สิ่งที่ปรารถนาอย่างถูกต้องด้วยความไม่ประมาทในชีวิตให้มีความสุขในทั้งชาตินี้ชาติต่อไป

ส่วนการประยุกต์หลักการดำเนินชีวิตสู่สุคติในระดับพรหมโลก ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักของการเจริญสติปัฏฐานเพราะเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินชีวิตสู่สุคติในระดับพรหมโลกได้ ผู้ปฏิบัติอาจเจริญสมณะจนได้มานอย่างที่จะกล่าวถึงในเรื่องสัมมาสมาธิอันเป็นองค์มรรคข้อที่ ๘ ก่อนแล้วจึงเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐานไปจนถึงที่สุดก็ได้หรือจะอาศัยสมาธิเพียงขั้นต้นๆเท่าที่จำเป็นมาประกอบเจริญแต่วิปัสสนาฝ่ายเดียวตามแนวสติปัฏฐานนี้ไปจนถึงที่สุดก็ได้ วิปัสสนาเป็นหลักปฏิบัติสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ได้ยินได้ฟังกันมากพร้อมกับที่มีความเข้าใจไขว่ไขว่อยู่มากเช่นเดียวกัน จึงเป็นเรื่องที่ควรทำความเข้าใจตามสมควรจากการศึกษาคร่าวๆในเรื่องสติปัฏฐานต่อไปนี้จะช่วยให้เกิดความเข้าใจในความหมายของวิปัสสนาดีขึ้นทั้งในแง่สาระสำคัญ ขอบเขตความกว้างขวางและความยืดหยุ่นในการปฏิบัติตลอดจนโอกาสที่จะฝึกฝนปฏิบัติโดยสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของคนทั่วไปว่าเป็นไปได้และมีประโยชน์มีหลักในการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ อย่าง คือ

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หมายถึง การใช้สติตั้งมั่นในการพิจารณากาย มีสติกำหนดพิจารณากาย ให้เห็นกายในกาย คือเห็นตามความเป็นจริงของกาย เช่น "เป็นเพียงการประชุมกันของเหตุปัจจัยอันมีธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การใช้สติตั้งมั่นในการพิจารณาเวทนา สติกำหนดพิจารณาเวทนาหรือการเสพรสอารมณ์ที่บังเกิดขึ้นเป็นธรรมดาจากการกระทบคือผัสสะ ให้เห็นเวทนาที่เกิดขึ้น แล้วพิจารณาให้เห็นตามความจริงของเวทนาว่า "เวทนาเป็นสักแต่ว่าเป็นการรับรู้ การเสพรสอารมณ์ที่มากระทบสัมผัส(ผัสสะ) ทั้งในทางใจและกายคือใน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การใช้สติตั้งมั่นในการพิจารณาจิต การเห็นจิตในจิต หรือ สติระลึกรู้เท่าทันหรือพิจารณาจิต เช่น ความคิด, ความนึก คือธรรมารมณ์ต่างๆ และโดยเฉพาะอาการ

ของจิตหรือกริยาของจิต เช่น ราคะ โทสะโมหะ พຸ່งชຸ່ານ หตຸ່ พຸ່ง เป็นสมาธิ ที่ຍຸ່อมຍຸ່งให้เกิดເສຸ່ຣຳหมอง หรือຜຸ່องຜຸ່ວเป็นอาຣມณຸ່

๔. ธรรมานุปัสสนาสติปຸ່ญฐาน คือการใช้สติตั้งมั่นในการพิจารณาธรรม สติกำหนดพิจารณา ธรรม(สิ่งต่างຸ່) ที่บังเกิดแກ່ใจเป็นอาຣມณຸ່ทั้งที่เป็นกุສลหรืออกุສล ก็เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติและเครื่อง ระลືກຸ່รู้เพื่อให้เกิดปัญญาเป็นสำคัญหรือเป็นวัตถุประສັงคຸ່ ด้วยการกำหนดຸ່รู้วຸ່า นิวรณຸ່ คือ ຸ່ຮຸ່ຊັດใน ขณะนั้นຸ່วຸ່า นิวรณຸ່ ๕ แต่ละอย่างมีอยู่ในใจตนหรือไม่ ຍັງ ໄມ່เกิด กิดຂື້ນได้ຸ່ວຸ່າไร ที่เกิดຂື້ນแล้ว ละ ເສືຍได้ຸ່ວຸ່າไร ที่ละได้แล้ว ໄມ່เกิดຂື້ນอีกຕຸ່ອไปຸ່ວຸ່າไรຸ່ຮຸ່ຊັດตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ຸ່

จากหลักการข้างต้นของหลักของสติปຸ່ญฐาน ๔ นั้นมีจุดประສັงคຸ່อยู่ที่ຜືກສติ และใช้สติ พิจารณาสรຸ່ປให้เข้าใจโดยถຸ່องແທ້เพื่อให้เกิดສັມມາญาณວຸ່า ธรรมทั้งหลายอันมี กาย เวทนา จิต ธรรม มีอยู่ก็เพียงສັກວຸ່าความຸ່ຮຸ່ อาคັຍะระลືກຸ່เตือนสติเตือนใจໄມ່ให้ไปຍືດມັນถື່ອມັນພື່ງพอใจ(หมายถึงอุปาทาน) ໃຕຸ່ໆในโลก ก็ด้วยลักษณะการของการอุเบกขาเสียນັ້ນเอง อีกทั้งมีພຸ່ທຸ່ธประສັงคຸ່ให้ปฏิบัติใน ชีวิตประจำวันขนาดกล่าวได้ว่าแทบทุกลมหายใจ กล่าวคือเมื่อจิตหรือสติวนเวียนระลືກຸ່รู้หรือพิจารณา อยู่ในธรรมทั้ง ๔ แล้วจิตຍຸ່อมหยุดສັງจิตออกนอกไปນືກคิดປຸ່ງແຕ່ງต่างຸ່ອນກ່ອให้เกิดພຸ່ກຸ່ จิตอยู่ในที่ อันควรແລສບ การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เป็นแนวทางเดียวกันคือการใช้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา โดย การกำหนดสติทั้งทาง กาย เวทนา จิต และธรรมให้ຸ່ຮຸ່ຕຸ່ວຸ່າຸ່ງทุกเมื่อໄມ່ວຸ່າจะคิดจะພຸ່ດ จะທຸ່າອະໄຮ ຸ່ງສິ່ງ ຸ່ງຸ່ວຸ່າໆທີ່ມຸ່ນຸ່ຍຸ່ງทุกคนດຸ່າເນີນชีวิตอยู่ในສັງคມฉະນັ້ນการเจริญสติปຸ່ญฐาน ๔ จะเป็นแนวทางให้ຸ່ຮຸ່ຕຸ່และ ຸ່ຮຸ່ຊັດມີการพัฒนาตนเองมีปัญญาແກ່ໄຂປຸ່ງຸ່ຫາต่างຸ່ ຍຸ່ວຸ່າມີສติทำให้ໄມ່เป็นປຸ່ງຸ່ຫາของສັງคມຕຸ່ອไป